

LIETUVOS DARBO ŽMONIŲ VEIKLA, KURIANT MOKYKLŲ MATERIALINĘ BAZĘ SOCIALIZMO STATYBOS LAIKOTARPIU (1944—1952 m.)

V. GRUZDYS

Tarybų šalis iškilmingai paminėjo savo penkiasdešimtmečio, pasauliui parodžiusio socialistinės valstybės pranašumą, jos išaugusią ekonominę galią, kultūrą ir liaudies švietimą, jubiliejų.

Ir Tarybų Lietuvos darbo žmonės, švęsdami šią garbingą sukaktį, didžiuojasi socializmo pergalės respublikoje istorija.

Siame straipsnyje autorius siekė trumpai apžvelgti ir parodyti, kokį didžiulį darbą, Lietuvos KP vadovaujami, atliko respublikos darbo žmonės, mokytojai, atkuriant ir išvystant mokyklų materialinę bazę pokario metais, t. y. socializmo statybos laikotarpiu.

Okupacija, karo audra padarė didžiulius nuostolius respublikos ekonomikai, kultūrai ir švietimui. Buvo sugriauta arba sunaikinta apie 80% pramonės įmonių, sunaikinti 862 kultūrinės paskirties pastatai. Padaryti nuostoliai siekė apie 17 milijardų rublių. Nuostoliai švietimo srityje taip pat buvo dideli. Buvo sunaikintos arba stipriai apgriautos 682 mokyklos, sunaikinta bei išvežta į Vokietiją nemaža mokymo priemonių, bibliotekų, nuniokota daugelis mokymo kabinetų. Pavyzdžiui, Ukmergės apskrityje padaryti nuostoliai švietimo srityje viršijo 7 mln. rub.¹, Kauno mieste — 10 mln. rub. Panaši padėtis buvo ir kituose miestuose bei apskrityse. Po okupacijos ir karo audros respublikos mokyklose liko tik apie 25—30% visų mokymo priemonių ir įrengimų².

Respublikos liaudies ūkis buvo pradėtas atstatinėti 1944 m. liepos mėn., išsvadavus iš hitlerinės okupacijos rytinę teritorijos dalį. Artimiausius liaudies ūkio atkūrimo uždavinius nužymėjo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos III sesija, įvykusi Vilniuje 1944 m. rugpiūčio 30 d. Tolinę pramonės, žemės ūkio, kultūros vystymo programą nustatė 1946—1950 m. penkmečio planas.

Sėkmingas Tarybų Lietuvos liaudies ūkio atstatymas ir tolesnis vystymas, darbo žmonių gerovės kėlimas sudarė tvirtą materialinį pagrindą lietuvių kultūrai suklestėti. Juo remiantis, pokario metais respublikoje buvo vykdoma plati kultūrinė statyba, apėmusi ir liaudies švietimą.

Pirmuosius konkrečius uždavinius respublikos švietimo darbuotojams nubrėžė minėtoji Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos III sesija. Sesijos nutarime nurodoma, kad, atstatant liaudies ūkį, būtina atkurti kultūros-švietimo įstaigų darbą ir artimiausiu laiku pradėti mokslo metus mokyklose³.

¹ „Tiesa“, 1945.IX.15.

² LKP CK archyvas, f. 1771, ap. 30, b. 1, l. 22, 25.

³ „Tiesa“, 1944.IX.17.

Vykdamas sesijos išskeltus uždavinius, pirmiausia reikėjo atstatyti ir išplėsti mokyklų tinklą, mokymo materialinę bazę, t. y. sudaryti materialines sąlygas sėkmingam mokymo-auklėjimo darbui.

Ekonominė padėtis respublikoje buvo sunki, vakariniuose jos rajonuose dar tebevyko karo veiksmai. Tačiau, Komunistų partijos vadovaujami, respublikos švietimo darbuotojai, darbo žmonės nuoširdžiai ėmėsi spręsti šiuos valstybinės reikšmės uždavinius. Miestuose, rajonuose vyksta plati kampanija, paruošiant mokyklas pirmiesiems pokario mokslo metams. Visur siekiama per trumpiausią terminą atstatyti, atremontuoti mokyklų patalpas, aprūpinti mokyklas būtiniausiu inventoriumi, mokymo priemonėmis. Buvo daroma viskas vyriausybės nutarimams įvykdyti, ir mokslo metai pradėti spalio mėn. 2 d. Štai tų metų rugpiūčio 7 d. „Tiesoje“ rašoma, kaip naujiesiems mokslo metams ruošiamasi Vilniaus mieste: „Švietimo skyriuje rugiapiūtė — ruošiamasi naujiems mokslo metams. Jau atkurtos 34 pradinės mokyklos... Skyrius inventorizavo 2314 suolų, 205 klasės lentas, 251 spintą, 260 stalų, 900 kėdžių, 520 įvairių paveikslų, 106 žemėlapius ir daug kitų daiktų“. Panašių informacijų randame ir iš tolimesnių respublikos kampelių.

Sunki padėtis, ruošiantis mokslo metams, buvo Zarasų apskrityje, kurioje trečdaliui išlikusių mokyklų buvo reikalingas kapitalinis remontas. Vienok apskrities mokytojai, įvairių ūkinių organizacijų remiami, kartu su tėvais ir būsimaisiais moksleiviais intensyviai ruošė mokyklų patalpas, inventorių bei mokymo priemones naujiems mokslo metams ir įsipareigojo laiku juos pradėti⁴.

Milžiniško respublikos vyriausybės, mokytojų, švietimo darbuotojų darbo dėka absoliuti mokyklų dauguma, tiesa, su tam tikrais sunkumais, pradėjo mokslo metus. Ir jau 1944. XII. 1 d. išvaduotoje teritorijoje veikė 2101 pradinė mokykla, 119 progimnazijų ir 58 gimnazijos⁵.

Pradedant 1945—1946 mokslo metais, mokyklų tinklas, mokyklų materialinė bazė buvo atkuriamas bei vystomas, remiantis 1946—1950 m. penkmečio planu. Lietuvos TSR liaudies ūkio atstatymo ir išvystymo planas liaudies švietimo srityje iškėlė uždavinį užtikrinti visuotinį privalomą vaikų nuo septynerių metų amžiaus mokymą tiek mieste, tiek kaime. Šiam uždaviniui įgyvendinti plane numatoma atstatyti ir naujai pastatyti centralizuotų kapitalinių investicijų lėšomis 12 tūkstančių vietų miesto mokyklų pastatų, pastatyti 22 tūkstančių vietų kaimo mokyklų pastatų, kaimo vietovėse plačiau atstatinėti mokyklinius pastatus vietinio biudžeto lėšomis. Planas taip pat numatė mokyklas pilnutinai aprūpinti vadovėliais, mokymo, rašymo, moderniomis vaizdinėmis priemonėmis bei laboratoriniais įrengimais⁶.

Visuotinis privalomas mokymas pirmiausia pareikalavo sparčiai atstatyti mokyklų patalpas bei statyti naujas. Mokyklų statybai vyriausybė skyrė milžiniškas lėšas. Jau 1945 m. joms buvo asignuota 4200 tūkstančių rublių, o penkmečio plane asignavimai žymiai išaugo. Išlaidos mokyklų statybai ypač pradėjo didėti, perėjus prie visuotinio privalomo septynmečio mokymo (1949—1950 m.). 1950 m. išlaidos siekė 11 200 tūkstančių rublių. Mokyklos buvo statomos ne tik Švietimo ministerijos, bet ir kitų ministerijų bei valdybų. 1949 m. liepos 20 d. Lietuvos KP CK ir LTSR MT nutarimu „Apie kaimo ir miesto mokyklų statybos eigą“ visi statybiniai objektai buvo išskirstyti statybinėms organizacijoms, valdyboms, ministerijoms, ir visoms statyboms nustatyti tvirti užbaigimo terminai. Architektūros valdybai prie LTSR MT buvo pavesta iki 1949 m. rugsėjo 1 d.

⁴ „Tiesa“, 1944.VIII.7.

⁵ LKP CK archyvas, f. 1771, ap. 56, l. 77.

⁶ „Tiesa“, 1946.VIII.8.

paruošti tipinius pradinių ir septynmečių mokyklų projektus. Be to, Lietuvos KP CK ir LTSR MT įpareigojo partines, komjaunimo ir ūkines organizacijas mobilizuoti visuomenę mokyklų statybai⁷.

Partijos ir vyriausybės politika švietimo srityje pažadino liaudies masių kūrybinę iniciatyvą. Į mokyklų statybą visuomenė žiūrėjo kaip į bendrą visų reikalą. Atsiliepiant į partijos ir vyriausybės kvietimus, respublikoje gimė graži iniciatyva — statyti ir ruošti mokyklą naujiems mokslo metams visuomenės, tėvų jėgomis. 1948 m. susikuria naujas mokyklų statybos metodas — iniciatyvinis visuomeninis statybos metodas. Jau tais pačiais metais šiuo metodu buvo pastatyta 164 vietų 16 kaimo mokyklų⁸. Iniciatyvinis mokyklų statybos metodas ypač išsiplėtė 1949 m. vasarą, t. y. respublikai perėjus prie visuotinio privalomo septynmečio mokymo. Didelę reikšmę šiam mokyklų statybos metodui paplįsti turėjo 1949 m. birželio mėn. spaudoje paskelbti Kretingos apskrities ir Vilniaus m. partinių, tarybinių, komjaunimo organizacijų ir mokytojų įsipareigojimai. Partinės, tarybinės, komjaunimo organizacijos ir mokytojai įsipareigojo pavyzdinčiai pasiruošti naujiems 1949—1950 mokslo metams. Kretingos apskrities darbo žmonės apsiėmė: „Naujiems mokslo metams pastatyti 8 naujas mokyklas su 34 klasėmis, visais reikalingais kabinetais ir 24 butus mokytojams. ... Perplanuoti 32 mokyklinius pastatus ir įrengti juose 4300 vietų. Likviduoti darbą dviejose pamainose... įrengti mokyklose 18 naujų suolų“. „Mes kviečiame,— toliau rašė kretingiškiečiai,— partines, tarybines ir komjaunimo organizacijas, liaudies švietimo darbuotojus, visus Tarybų Lietuvos dirbančiuosius palaikyti mūsų iniciatyvą ir įsijungti į soc. lenktynes greitesniam ir geresniam mokyklų paruošimui naujiems mokslo metams“⁹.

Panašius socialistinius įsipareigojimus prisiėmė ir Vilniaus m. švietimo darbuotojai bei darbo žmonės. Lietuvos KP CK pritarė šiai iniciatyvai ir pasiūlė partijos miestų ir apskričių komitetams išplėsti socialistinį lenktyniavimą dėl pasiruošimo naujiems 1949—1950 mokslo metams ir įtraukti visuomenę į mokyklų statybą liaudies statybos metodu.

Respublikoje sparčiai plėtėsi socialistinis lenktyniavimas, ir buvo pasiekti puikių rezultatų. Šiuo metodu, pavyzdžiui, 1949 m. Kretingos apskrityje buvo pastatytos 8 ir atstatytos 47 mokyklos, Vilniaus apskrityje naujai pastatytos 6 ir atstatytos 24 mokyklos ir t. t. Švietimo ministerija ir Lietuvos LKJS CK įsteigė pereinamąją Raudonąją vėliavą pasiekusiesiems geriausiems rezultatams. Ruošiantis 1949—1950 mokslo metams, ją laimėjo Šakių apskrities komjaunimo komitetas¹⁰.

Pokario metais buvo plačiai praktikuojama įvairių pastatų rekonstrukcija, pritaikant juos mokyklų darbui. Rekonstrukcija vyko dviem kryptimis: pirma, buvo perstatomos mokyklos, anksčiau pritaikytos pradinėms bei septynmetėms mokykloms, antra, buvo pertvarkomi ir rekonstruojami pastatai, anksčiau turėję visiškai kitą paskirtį,— įvairių privačių asmenų (namų savininkų), buožių arba dvasininkų trobesiai. Respublikos mokyklų atstatymas vyko iki 1951 m., ir per tą laikotarpį buvo pilnai atstatytos okupacijos ir karo metu sugriautos mokyklos. Iki 1950 m. Švietimo ministerijos sistemoje planiniu būdu buvo pastatytos 18 740 vietų 95 mokyklos ir iniciatyviniu būdu — 13 450 vietų 150 mokyklų¹¹. Sėkmingai atstatant, rekonstruojant mokyklas, nuolat didėjo valstybinių patalpų fondas. 1950. I. 1 d. šis fondas sudarė 72,2% bendro mokyklų skaičiaus ir 84%

⁷ LKP CK archyvas, f. 1771, ap. 51, b. 379, l. 11.

⁸ „Tiesa“, 1949. VI. 9.

⁹ Ten pat.

¹⁰ „Tiesa“, 1950. VI. 8.

¹¹ ŠM planavimo-finansų skyriaus duomenys.

bendro vietų skaičiaus¹². Tačiau mokyklų patalpų klausimas iki 1950 m., t. y. penkmečio pabaigos, apskritai paėmus, dar nebuvo išspręstas. 968 mokyklos (iš 3565) dar dirbo dviem pamainomis, daugiau kaip 400 mokyklų buvo privačiuose namuose, ir didelė jų dalis — nepritaikytose patalpose. Mokyklų statyba ir vėlesniais metais tebėra valstybės dėmesio centre, ją nuolat palaiko atskirų miestų bei rajonų darbo žmonės, įvairiomis priemonėmis stengiamasi įtraukti visuomenę į šią visaliaudinę kampaniją. 1951 m. visuomenės jėgomis pastatyta bei pritaikyta mokykloms 72 pastatai, 1952 m.— 79¹³.

Nuo 1950 m. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimu pradėtos statyti mokyklos pagal tipinius projektus. Juose buvo numatyti reikalingiausi kabinetai ir kitos pagalbinės patalpos. Per sekančius trejus metus buvo pastatytos 4600 vietų 8 mokyklos¹⁴.

Kaip buvo atstatomos mokyklos, vyko jų rekonstrukcija bei naujų mokyklų statyba Švietimo ministerijos lėšomis kalbamuoju laikotarpiu, rodo ši lentelė¹⁵.

Metai	Atstatyta ir rekonstruota mokyklų						Naujų mokyklų statyba (pagal tipinį projektą)					
	mieste		kaime		iš viso		mieste		kaime		iš viso	
	mokyklos	vietų sk.	mokyklos	vietų sk.	mokyklos	vietų sk.	mokyklos	vietų sk.	mokyklos	vietų sk.	mokyklos	vietų sk.
1945	7	2560			7	2560						
1946	4	2920	7	880	11	3800						
1947	4	1360	45	5560	49	6920						
1948	3	1040	11	1740	14	2780						
1950	2	1200	2	840	4	2040	1	440			1	440
1951			2	320	2	320	2	1400	1	440	3	1840
1952							3	1880	1	440	4	2320

Mūsų respublikos sąlygomis svarbi priemonė visuotiniam privalomam mokymui įgyvendinti buvo internatų statyba. Dauguma kaimo gyventojų gyveno toli vienas nuo kito, viensėdijose. Kai kuriems vaikams iki artimiausios septynmetės ir ypač vidurinės mokyklos reikėjo eiti 7—8 ir net 10 km. Internatai buvo steigiami prie miesto ir kaimo mokyklų. Be to, remiantis Lietuvos KP CK 1945. VI. 15 d. nutarimu, Švietimo komisariatą buvo įpareigotas steigti internatus prie rusų kalba dėstomų mokyklų, nes daugelyje rajonų rusų tautybės mokyklinio amžiaus vaikų nebuvo daug, todėl nebuvo įmanoma tuose rajonuose steigti jiems atskirų mokyklų arba klasių. Tokiu atveju moksleiviai paprastai važiuodavo mokytis į miestus arba stambesnius rajonų centrus. Dabar išlaidos internatų statybai pradėjo sparčiai augti: 1951—1952 mokslo metais jos pasiekė daugiau kaip 1290 tūkst. rublių, ir respublikoje veikė 38 internatai su 1142 vietomis moksleiviams¹⁶.

Didelius sunkumus respublikos mokytojams teko įveikti, aprūpinant mokyklas inventoriumi bei mokymo priemonėmis. Jų nesant, daugelyje mokyklų mokytojai nesugebėdavo tinkamai išėiti mokymo programos, apginkluoti moksleivių reikiamomis žiniomis, mokėjimais ir įgūdžiais. Štai Vilniaus miesto liaudies švietimo skyriaus 1946—1947 mokslo metų

¹² SMA SM kolegijos nutarimai, 1950—1952 m., 951.

¹³ LKP CK archyvas, f. 1771, ap. 105, b. 1, l. 81.

¹⁴ SM planavimo-finansų skyriaus duomenys.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat.

ataskaitoje rašoma, kad menka I vidurinės mokyklos bazė, nėra reikiamo inventoriaus, suolai seni, aplaužyti, stalų ir kėdžių nėra, taip pat nėra spintų, kur būtų galima laikyti mokymo priemonės. Šiaulių m. liaudies švietimo skyriaus vedėjas tų pačių metų ataskaitoje skundžiasi, kad mokykloms trūksta daug mokymo priemonių ir nėra galimybių susieti teoriją su praktika¹⁷. Panaši padėtis buvo daugelyje mokyklų. Todėl respublikos vyriausybė kas metai skyrė nemažą lėšų inventoriui bei mokymo priemonėms įsigyti. 1946 m. šiuo tikslu skiriama 2755 tūkst. rublių, 1950 m.—8257 tūkst. rublių¹⁸. Žymią paramą mokykloms, aprūpindami jas inventoriu bei mokymo priemonėmis, teikė rajonų vykdomieji komitetai, tėvų komitetai, šefuojančios organizacijos. Stipriau ši parama buvo jaučiama miestuose, kur stambesnės įmonės padėdavo mokykloms įrengti chemijos, fizikos, biologijos kabinetus. Tačiau daugelis mokyklų mokymo priemonės gamino savo jėgomis. Geriausias jų buvo siunčiamos į respublikines parodas, premijuojamos. Pirmoji vaizdinių priemonių paroda respublikoje suorganizuojama 1950 m.¹⁹ Siekiant mokyklas geriau aprūpinti mokymo priemonėmis, Kaune ir Vilniuje atidaromos jų dirbtuvės.

Didelę paramą, įrengiant mokyklose kabinetus, laboratorijas, aprūpinant jas mokymo priemonėmis, Lietuvai suteikė broliškos respublikos. Štai 1944—1947 m. iš RTFSR buvo gauta priemonių daugiau kaip už 100 tūkst. rublių²⁰. Nemažą priemonių, ypač mokykloms lenkų dėstoma kalba, atsiuntė Ukrainos TSR.

Skurdi buvo respublikos mokyklų bibliotekų padėtis. Nemažą knygų buvo sunaikinta okupacijos metu, žuvo karo audroje. Dėl bibliotekų neturtingumo nukentėdavo mokyklų darbas. Respublikoje buvo nemažai tokių mokyklų, kurios pirmaisiais pokario metais iš viso neturėjo bibliotekų (pavyzdžiui, Varnių valsčiuje)²¹. Bibliotekoms atkurti bei išplėsti vyriausybė nuolat asignuodavo nemažas sumas lėšų. 1946 m. šiems reikalams išskiriama daugiau kaip pusė milijono rublių, o 1952 m. asignavimai priartėjo prie dviejų milijonų. Be to, be įprastinio metinio asignavimo, bibliotekų fondams gausinti vyriausybė išskirdavo papildomų lėšų. Pavyzdžiui, 1947 m. ir 1949 m. papildomai buvo išskirta 1 milijonas rublių²².

Mokymo materialinė bazė respublikoje pokario metais nuolat stiprėjo ir plėtėsi. Buvo pastatyta nemažą mokyklų, jos aprūpintos būtiniausiomis priemonėmis, įrengimais, prie mokyklų įrengta internatų, tačiau mokyklų materialinė bazė buvo vis dar nepatenkinama, ir šioje srityje teko daug dirbti ir vėlesniais metais, sekančiame penkmeteje.

SPI
Pedagogikos katedra

Įteikta
1968 m. balandžio mėn.

¹⁷ ŠM archyvas, 1946—1947 m. m. ataskaitos.

¹⁸ S. Pupeikis ir J. Kavaliauskas, Švietimas Tarybų Lietuvoje, Vilnius, 1950, p. 98.

¹⁹ „Komjaunimo tiesa“. 1950. X. 14.

²⁰ LKP CK archyvas, f. 1771, ap. 30, b. 2, l. 17.

²¹ ŠM archyvas, 1946—1947 m. m. ataskaitos.

²² S. Pupeikis ir J. Kavaliauskas, Švietimas Tarybų Lietuvoje, p. 105.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТРУДЯЩИХСЯ ЛИТВЫ ПО СОЗДАНИЮ МАТЕРИАЛЬНОЙ БАЗЫ ШКОЛ В ПЕРИОД СТРОИТЕЛЬСТВА СОЦИАЛИЗМА

В. ГРУЗДИС

Резюме

После освобождения Литвы от фашистских оккупантов наряду с восстановлением и развитием народного хозяйства в центре внимания Коммунистической партии и Советского правительства Литвы были вопросы народного образования. Успешное развитие народного хозяйства и постоянная помощь братских республик дали возможность ежегодно увеличивать ассигнования на народное образование.

Выделяемая сумма дала возможность успешно проводить в жизнь поставленную партией задачу всеобщего обязательного семилетнего обучения и создания условий для перехода к всеобщему среднему образованию.

Были созданы необходимые условия для нормальной учебно-воспитательной работы: школы обеспечивались необходимыми помещениями, оборудованием, учебными пособиями.

Большую инициативу и патриотизм проявили учителя, трудящиеся, молодежь. По их инициативе в республике возник новый способ строительства школ — инициативным способом — методом народной стройки. Были восстановлены, реконструированы и построены сотни новых школ с десятками тысяч ученических мест.

Большую помощь в восстановлении и развитии школьной материальной базы оказали братские республики и в первую очередь РСФСР.

THE ACTIVITIES OF THE LITHUANIAN WORKING PEOPLE IN CREATING THE MATERIAL BASIS OF SCHOOLS IN THE PERIOD OF CONSTRUCTION OF SOCIALISM

V. GRUZDYS

Summary

When Soviet Lithuania was liberated from the German invaders, together with the restoration and development of the national economy popular education was in the centre of attention of the Lithuanian Communist party and the Soviet Government. A successful development of the national economy and constant support of our sister republics made it possible to increase the assignations to popular education every year. The assigned sums let us successfully put into life the undertaken task by our Party — compulsory seven-year education — and create conditions for passing on to universal secondary education.

The best necessary conditions were made for a normal educational work at schools. They were provided with premises and school supplies.

Teachers, workers and youth showed a great initiative and patriotism. Thanks to them in our republic a new way of building schools began spreading. Hundreds of schools for tens of thousands of working places were reconstructed and built. Sister republics gave a great help in restoring schools and developing their material basis.